

گردشگری و آیین‌های باستانی در ایران

مجید شمس^۱

دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، ملایر، ایران

زهره بختیاری وارسته

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، ملایر، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۰۲/۳۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱۲/۲۶

چکیده

هر ملتی غالباً دارای ویژگی‌های متنوع قومیتی و ملیتی است که این تنوع در ایجاد شرایط فرهنگی و اجتماعی متفاوت، نقش مهمی را ایفا می‌کند و به شکل‌گیری جوامع محلی بر اساس ویژگی‌های خاص کمک می‌کند. هر کدام از این جوامع محلی در سطوح منطقه‌ای و یا ملی دارای یک وجوه مشترک در حوزه آداب و رسوم و آیینی هستند که در همگرایی ملی بسیار موثر و نقش آفرین است اما برخی دیگر از شکل آداب و رسوم محلی و یا منطقه‌ای متمایز از مناطق و دیگر کانون‌های محلی است که خود در ایجاد جذابیت‌ها در کشور بسیارحائز اهمیت است. در بخش‌های متعدد و متنوعی که در حوزه گردشگری وجود دارد گاهی این شرایط در توسعه گردشگری داخلی و خارجی تاثیر فراوانی داشته و از آن به عنوان گردشگری مناسبی نیز یاد می‌شود. ایران با قدمتی چند هزار ساله و قلمرو وسیع و مردمانی فرهیخته در حوزه فرهنگ و تمدن امروزه می‌تواند با شناخت کافی از این توانمندی‌ها نسبت به جذب و توسعه گردشگری زمینه‌های لازم را فراهم آورد. گردشگری مناسبی که معمولاً از آن به عنوان گردشگری آیینی نیز یاد می‌شود شکلی از گردشگری است که در آن مردم علاقمند به تاریخ جشن‌ها و سنت‌ها به طور انفرادی یا گروهی به دلایل کسب اطلاع، آشنایی با تاریخ بشریت یا تفریحی (تحقیقی) سفر می‌کنند. در این تحقیق که یک تحقیق بنیادی است و از نظر ماهیت روش دارای جنبه‌های کاربردی و از نظر هدف پژوهشی تحلیلی و توصیفی است. محقق با مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی به بررسی و سپس معرفی توانمندی‌های گردشگری مناسبی و آیینی در کشور پرداخته است نتایج این تحقیق نشان می‌دهد در صورت توجه و معرفی صحیح آداب و رسوم و جشن‌ها و آیینی که ایرانیان از گذشته به آن علاقمند بوده و انجام می‌دادند می‌توان در سطح مختلف فراملی، ملی، منطقه‌ای و محلی با توجه به تنوع اقلیم و فرهنگی گردشگری مناسبی را در تمام ایام پویا و فعال نمود.

واژگان کلیدی: جشن، گردشگری، تاریخ، آیین، ایران باستان.

مقدمه

فرهنگ، آئین، آداب و رسوم، مجموعه پیچیده‌ای است که در بر گیرنده اعتقادات، هویت و تاریخ مردمان هر سرزمینی است. از آنجا که هنر و خلاقیت دارای پیشینه غنی در سرزمین ایران است. از دیرباز ردپای برجمانده از نوآوری‌های مردمانش مهمترین عامل شده است. برای آنکه بتوان از نوع نگاه، تفکر و سبک زندگی ایرانیان سخن به میان آورد. یکتاپرستی، عشق به طبیعت و حس نوع‌دوستی از جمله مواردی است که یکی پس از دیگری عاملی شد برای آنکه ایرانیان از هیچ وقایعی در چرخش طبیعت غافل نمانند و برای هر یک از پدیده‌های طبیعی و چرخش ایام اسم و عنوانی انتخاب کنند و براساس آن با شادمانی و سرور کنار یکدیگر جمع شوند تا تحول و تکاپوی طبیعت را جشن گیرند. در این گردهمایی‌ها بنا بر اعتقادات و مذهبی که ایرانیان داشتند آئین‌ها و رسم و رسوم متولد شد، آئین‌هایی که با گذر بر هر یک از آن‌ها می‌توان به عمق اعتقادات مذهبی این سرزمین و مردمانش پی برد. حال آنچه در عصر حاضر فرصتی بی‌بدیل برای فعالان گردشگری ایجاد کرده است به کار بردن برنامه‌هایی متمایز در راستای بهره‌برداری از آئین‌ها و سنت‌های ایرانیان است. به این ترتیب که با مروری بر مناسبت‌ها و برگزاری جشن‌ها و آئین‌ها در خاستگاه آن‌ها این برنامه‌ریزان سفر توانسته‌اند توجه دوستداران سفر را از فراسوی مرزها به ایران و از دیگر استان‌ها و شهرها به یکدیگر جلب کنند. این خلاقیت امروز برای جذب گردشگر نقطه عطفی شده است. مطالعه آداب و رسوم و معرفی آئین‌ها در عرصه ملی و بین‌المللی با پیشرفت علم و تکنولوژی امروز شکل و شمایل متمایزی به خود گرفته است به گونه‌ای که با برگزاری همایش‌ها، سمینارها و استفاده از دنیای مجازی در عصر حاضر متولیان امور در حوزه گردشگری را بر آن داشته است که در سایه معرفی ایران و ایرانیان و آداب و رسوم مردمانش، انگیزه سفر را برای دوستداران سفر ایجاد کنند. وابستگی انسان به طبیعت بیشتر به سبب نقش و تأثیر آن در زندگی اجتماعی و اقتصادی او است. هر یک از فصل‌های سال، نقش و اثری خاص در شکل دادن فعالیت‌های مردم در جامعه دارد. مثلاً زمستان سرد و پربرف و باران در ایران، فصل توقف کارها در مزرعه و صحرا و کوه و کوهستان و ماندن و آرمیدن در خانه است و برخلاف آن، بهار، تابستان و اوایل پاییز فصل کار و کوشش در بیرون خانه و کارورزی در کشتزارها و کوه و دشت است. کشاورزان و دامپروران، فصل سرما را دور از جمع و فصل بهار و گرما را در جمع و در پیوند با یکدیگر می‌گذرانند. در سرزمین‌هایی که تنوع آب و هوایی دارند و خاکشان مستعد کشت انواع غلات و حبوبات و پرورش گونه‌های مختلف میوه است، هرکدام در فصل‌های متفاوت کشت و بهره برداری می‌شوند. گاهی چند نوز یا سال نو کشاورزی دارند، مثلاً سال نوی کشاورزان ایران باستان در آغاز فصل‌های پاییز و بهار بوده است. با گسترش و رشد گردشگری و افزایش آگاهی مسافران و گردشگران، باید خدمات ویژه و محصولات خاصی را ارائه کرد تا بتوان نیازهای مسافران کنونی را تامین نمود. گردشگری رویداد گونه‌ای نوین از گردشگری است که به گونه‌ای با سایر انواع گردشگری در پیوند است (سقای، ۱۳۸۵: ۲۸). بازار گردشگری رویداد را مسافرانی تشکیل می‌دهند که برای دیدن رویدادها و یا تجربه شرکت در رویدادها به سفر می‌روند. رویدادها اشکال متنوعی را شامل می‌شوند. با توجه به ظرفیت ایران در بهره‌گیری از این نوع گردشگری در

این مقاله پس از معرفی گردشگری رویداد به گونه‌های متنوع رویداد پرداخته شده است. در ادامه، تأثیرات ناشی از رویدادها بیان شده است. امروزه صنعت گردشگری، یکی از متنوع‌ترین و بزرگترین صنایع در دنیا به شمار می‌آید. این صنعت نشان‌دهنده که می‌تواند به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی، رشد و توسعه یک کشور نقش چشمگیری را ایفا کند. گردشگری دارای انواع گوناگونی چون: گردشگری تاریخی، فرهنگی، ماجراجویانه، ورزشی، درمانی، روستایی، رویدادها و... است (مرادی غیاث‌آبادی: ۱۳۸۴: ۵۰). توجه به رویدادها در صنعت گردشگری دارای سابقه طولانی نیست و بعضی از رویدادها همچون جشن‌ها و آیین‌ها و مناسک حج از سابقه طولانی برخوردارند و با گذشت زمان فعالان این صنعت دریافته‌اند که با برگزاری یک رویداد می‌توان علاوه بر اهالی یک محل، توجه دیگر بازدید کنندگان، از سایر مناطق را نیز به آن محل جلب نمود. برگزاری یک رویداد موجب اعتبار بخشی، توجه رسانه‌ها و سرازیر شدن سرمایه‌ها به یک محل می‌شود، که در پی آن تامین هر چه بهتر نیازهای مردم محلی، رشد و توسعه یک منطقه را به همراه دارد

بیان مسئله

با توجه به تاریخ غنی ایران و تمدن باستانی این سرزمین و آیین و جشن‌های متعددی که نشأت گرفته از فرهنگ و طبیعت زیبای ایران زمین است همواره مورد توجه اقوام، ملل و گردشگران مختلف سرزمین‌های دیگر است و به این خاطر است که بسیاری از گردشگران انگیزه سفر خود را به مناطق و کشورهای مختلف به هدف شناخت فرهنگ و آیین مرسوم سرزمین‌ها و نحوه برگزاری و سبک و زمان برگزاری آن تنظیم می‌کنند. در این پژوهش محقق به بررسی، مطالعه و درک آیین‌های باستانی به هدف معرفی ظرفیت‌های فرهنگی موجود برای توسعه گردشگری پرداخته و قصد دارد بررسی کند چه ظرفیت‌های متنوعی در آیین سرزمین ایران باستان برای توسعه گردشگری وجود دارد.

بر این اساس یکی از شاخصه‌های مهم توریستی که سهم قابل توجهی از فعالیت‌های جهانگردی و عوامل تاثیرگذار بر جذب گردشگر را به خود اختصاص می‌دهد برگزاری مناسبت‌ها، جشن‌ها و آیین‌ها می‌باشند که در قالب توریسم مذهبی، مناسبتی و آیینی اجرا می‌شوند. دلیل توجه و پرداختن به آیین‌ها و سنت‌های یک ملت نشانه خودآگاهی ملی آن جامعه در حفظ و نگهداری خاطره‌های قومی خویش است و این حافظه تاریخی ما را در رسیدن و تداوم بخشیدن به هویت تاریخی یاری می‌دهد.

همچنین برگزاری جشن‌ها و آیین‌ها به ویژگی فرهنگی، اجتماعی، تاریخی، جغرافیائی و اعتقادی جامعه بستگی دارد. بدون تردید یکی از مهم‌ترین و کهن‌ترین عوامل و انگیزه‌های مسافرت انسان باورهای سنتی و آیینی و احساسات دینی بوده و بررسی و مطالعه جشن‌ها و آیین‌ها، که در شمار فرهنگ عام است یکی از زمینه‌های پژوهش مردم‌شناختی است. روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش که از روش بنیادی بهره گرفته شده و از نظر هدف پژوهشی تحلیلی و توصیفی است. محقق با مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی و میدانی جمع‌آوری اطلاعات به بررسی و سپس به تجزیه و تحلیل پرداخته است و جشن‌ها و آیینی که ایرانیان از گذشته به آن علاقمند بوده و انجام می‌دادند می‌توان در سطح مختلف ملی، منطقه‌ای و محلی با توجه به تنوع اقلیم و فرهنگی گردشگری مناسبتی را در تمام ایام پویا و فعال نمود.

مبانی نظری

تعریف گردشگری

گردشگری به طور کلی به علت خصلت بین رشته‌ای خود قابلیت نگرش‌های متفاوت را دارا می‌باشد، که خود سبب ارائه تعاریف بسیاری از آن گردیده است. در تعاریف اولیه بیشتر بر بعد فاصله تأکید گردیده و گردشگران بر مبنای فاصله‌ای که از محل مسکونی داشتند، طبقه‌بندی می‌شدند. به گونه‌ای که کمیسیون ملی گردشگری آمریکا در سال ۱۹۷۳ در تعریف گردشگری داخلی فاصله پنجاه مایل را در نظر گرفته که دربر گیرنده تمامی سفرها به جز سفر برای کار می‌شد (Gartner, 1996, 5). تعاریف فاصله‌ای صرف نظر از خطا و اشتباهات، تنها به این دلیل که کمیته اقتصادی و آماری را برای پدیده گردشگری آماده می‌کند، مورد قبول واقع گردید. در حالی که این تعاریف فاصله‌ای به تنهایی نمی‌توانست گردشگری را به خوبی توصیف کند. آن‌ها تنها بر جنبه تقاضا تأکید داشتند و عرضه و همچنین اثرات ناشی از گردشگری را نادیده می‌گیرند. از این رو گردشگری به تعاریف دیگری احتیاج پیدا می‌کند. بر این مبنا تعاریف دیگری ارائه می‌گردد که هر یک از آن‌ها در ابعاد مختلف، گردشگری را توصیف می‌کنند. در بعد جغرافیایی گردشگری زمانی از فعالیت‌گذران اوقات فراغت یا تفریح که مستلزم غیبت شبانه از مکان مسکونی عادی است تعریف می‌شود (Skinner, 1999, 280) از بعد اجتماعی نیز تعریف گردشگری، فصل مشترک بین زندگی عادی ساکنان بومی و زندگی غیرعادی گردشگران را دربر می‌گیرد ((Barnard, 1996, 552). این دو تعریف خود نشان تمایز مابین تعاریف مختلف از گردشگری است. که هر یک بر گرفته از آیت‌های مورد نظر در مطالعات گردشگری می‌باشند.

بعضی از تعاریف نیز سعی نمودند هم پوشی عوامل مختلف را در توصیف گردشگر در نظر گیرند. به گونه‌ای که کولتمن در تعریف خود بعد فاصله و جنبه‌های اقتصادی را مدنظر دارد. او گردشگری را مسافرتی کوتاه‌مدت که از نقطه‌ای شروع و در نهایت به همان نقطه باز می‌گردد و در طول مسافرت بر اساس یک برنامه و سفر خاص، از مکان‌ها و جاهای متعدد دیدار می‌شود و مبالغ زیادی ارزی که گردشگران خرج می‌کنند، عاید کشور میزبان می‌گردد، تعریف نموده است (Miciiel, 1989, 3). همچنین در تلاشی دیگر با در نظر گرفتن بعد تجربه و انتخاب آگاهانه و از روی اختیار، گردشگری مسافرتی داوطلبانه و موقتی که به علت بهره‌گیری از چشم‌اندازهای تازه و تجربیات جدید در یک سفر نسبتاً طولانی شکل می‌گیرد، تعریف شده است ((Monely, 1990, 4). با این وجود، تعاریف گردشگری تا هنگامی که در چارچوب یک نگرش کل نگر قرار نگرفته، توانایی توصیف تمامی ابعاد این پدیده بین رشته‌ای را نداشتند. تعاریف خارج از نگرش کل نگر، تنها سعی در توصیف گردشگر کیست؟ داشته، که بتوان از این طریق یک چارچوب کمیت‌گرا را برای گردشگری و توجیه نگرش پوزیتیویستی با آن فراهم آورد. در حالی که این تعاریف از پرداختن به ماهیت گردشگری در یک ساختار شکنی و آنگاه تجدید ساختار آن باز ماندند. در این بین تقسیم‌بندی مسافران نیز نادیده گرفته شد و گردشگر زمینه اطلاقی پیدا نکرد. اما با رشد نگرش‌های کل نگر در وهله اول تقسیم‌بندی مسافران نیز جلوه‌ای عملی یافت همراه با تقسیم‌بندی مسافرت‌ها نگرش کل نگر در چارچوب

مطالعات سیستماتیک، همه اجزای گردشگری، کارکردها و ساختارهایش در ارتباط با هم و شیوه‌های که تحت تأثیر قرار داده یا تحت تأثیر قرار می‌گیرد و اشکال و عوامل مرتبط با آن مورد مطالعه قرار گرفت (Barnard, 1996, 558). گردشگر کسی است که به منظور تفریح، بازدید از نقاط دیدنی، معالجه، مطالعه، تجارت، ورزش و یا زیارت به کشوری غیر از کشوری که در آن اقامت دارد سفری می‌کند مشروط بر اینکه حداقل مدت اقامت او از ۲۴ ساعت کمتر و از شش ماه بیشتر نباشد. توریسم یا گردشگری، حرکت معاصر مردم برای گذران اوقات فراغت خود در مکان‌هایی بیرون از خانه می‌باشد (Gunn, 1994).

در تعریف فنی دیگری سازمان جهانی گردشگری، گردشگری را از ابعاد مختلف، براساس تمایز در رویکرد به مکان بازدید، به صورت زیر تقسیم کرده است (WTO, 2005, 1-10).

گردشگری داخلی (یا بومی): در این حالت اشخاص مقیم یک کشور حداکثر برای مدت دوازده ماه به محلی در کشور خودشان که خارج از محیط معمولی زندگی آنهاست سفر می‌کنند و هدف اصلی آنها از این سفر انجام کاری نیست که سرانجام آن دریافت مزد از محل مورد بازدید باشد.

گردشگری خارجی (یا بین‌المللی): افراد برای حداکثر مدت دوازده ماه به کشوری که محل اقامت معمول آنها نیست و خارج از محیط معمول زندگی‌شان قرار دارد سفر می‌کنند و هدف اصلی آنها از این بازدید انجام کاری نیست که سرانجامش دریافت مزد از کشور مورد بازدید باشد.

گردشگری از نظر شرعی: در منابع خارجی و حتی فارسی تعریفی از گردشگری با توجه به ضوابط شرعی صورت نگرفته است. در صورتی که در اسلام مسافرت و گردش دارای احکام و ضوابطی است.

جشن

جشن به مراسمی اطلاق می‌شود که در آن عده‌ای از انسان‌ها توسط یک یا چند میزبان به عنوان مهمان جهت شادی و شمع دعوت می‌گردند. جشن‌ها ممکن است به منظوره‌های فردی یا اجتماعی برگزار گردند. برخی از جشن‌ها به افتخار یک فرد خاص، روز یا رویداد به طور مثال جشن تولد در یک مکانی می‌گیرند. این مکان ممکن است در رستوران‌ها، بارها، باغ، کاباره‌ها و کافه‌ها و مکان‌های دیگر وجود داشته باشد و هزینه این جشن‌ها به عهده فرد میزبان است.

جشن‌های ایران باستان به جشن‌های ایران در دوران ایران باستان اشاره دارد. جشن‌های بزرگ ایرانیان باستان عبارت بودند از: نوروز، مهرگان، جشن‌های آتش، گاهنبارها و جشن فروردگان که در خلال هر یک از این جشن‌ها مراسم و جشن‌های وابسته‌ای نیز برگزار می‌شده است. لازم به تذکر است که تاریخ جشن‌های ذکر شده و تقسیم‌بندی ماه‌ها بر اساس گاه‌شماری ایران باستان است و با گاه‌شماری هجری شمسی امروزی مطابقت ندارد.

جغرافیای کشور ایران

کشور ایران با وسعتی معادل ۱۹۵، ۱۶۴۸، ۱ کیلومتر متر مربع، شانزدهمین کشور بزرگ جهان است. ایران در نیمکره شمالی، نیمکره شرقی در قاره آسیا و در قسمت غربی فلات ایران واقع شده و جزو کشورهای خاورمیانه است. از

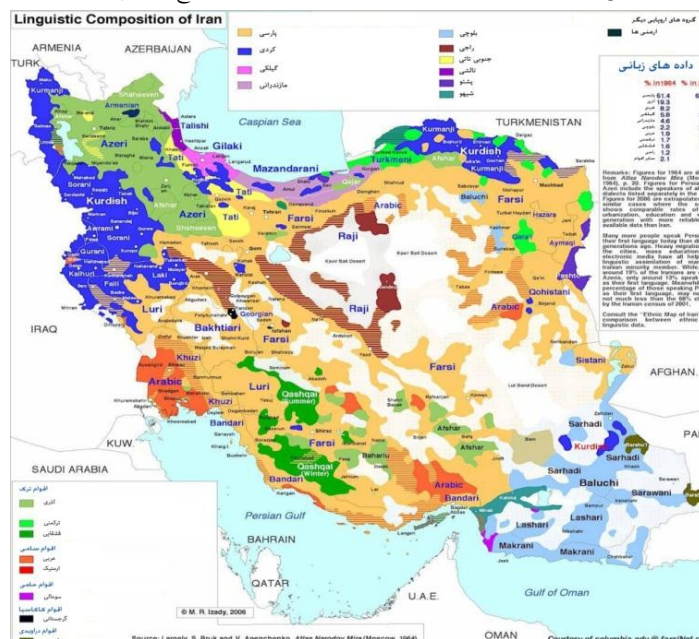
دید طبیعی ایران از شمال به بیابان خوارزم دریای خزر و رود کورا از مشرق به حوضه آمودریا (جیحون) و کوه‌های غربی دره سند و دامنه‌های کوه‌های غربی پامیر از مغرب به دامنه‌های غربی کوه‌های زاگرس و حوضه آبریز اروندرود از جنوب به خلیج فارس و دریای عمان محدود است. نصف النهار ۴۴ ۵ شرقی از غربی‌ترین نقطه ایران و نصف النهار ۶۳ ۱۸ شرقی از شرقی‌ترین نقطه ایران عبور می‌کند. همچنین مدار ۲۵ ۳ شمالی از جنوبی‌ترین نقطه ایران و مدار ۳۹ ۴۷ شمالی از شمالی‌ترین نقطه این کشور می‌گذرد. ایران کشوری کوهستانی محسوب می‌شود. بیش از نیمی از مساحت کشور را کوه‌ها و ارتفاعات و کمتر از ۱/۴ آن را نیز اراضی قابل کشت تشکیل داده است. ارتفاعات ایران را به طور کلی می‌توان به چهار رشته کوه شمالی، غربی، جنوبی و کوه‌های مرکزی و شرقی تقسیم کرد از رشته کوه‌های مهم می‌توان به البرز و زاگرس اشاره کرد. بلندترین قله ایران دماوند نام دارد با ارتفاع ۵۶۷۱ متر که از این جهت در مرتبه بیست و سوم کوه‌های جهان قرار دارد. ایران کشوری کوهستانی است در بخش شمال آن رشته‌کوه‌های البرز که بلندترین قله آن دماوند می‌باشد (۵۶۷۱ متر)، در قسمت مغرب رشته کوه‌های زاگرس، کوه‌های مرکزی از سبلان تا بلوچستان است. مهم‌ترین رودهای ایران ارس، تجن، اترک، کارون، کرخه، قزل اوزن و سفید رود است. دریاچه‌های عمده ایران دریاچه ارومیه، ساوه، بختگان و نیریز می‌باشد. اکثر رودهای جاری در ایران کم آب‌اند و تنها رود قابل کشتیرانی آن، رود کارون است. مهم‌ترین رودهای حوضه خلیج فارس و دریای عمان عبارت‌اند از: کارون، جراحی، کرخه، دز، زهره، دالکی، اروند رود، مهران، میناب، سرباز، با هوکلات، تیاب، نای بند، شور و مند. همسایگان ایران عبارت‌اند از: جمهوری آذربایجان، ارمنستان، ترکیه، عراق، افغانستان، پاکستان و ترکمنستان. طول سواحل ایران در امتداد دریای خزر ۶۵۷ کیلومتر، در خلیج فارس از بندرعباس تا دهانه اروند رود ۲۵۹، ۱ کیلومتر و امتداد دریای عمان از خلیج گواتر تا بندرعباس ۷۸۴ کیلومتر است که در مجموع بالغ بر ۷۳۱، ۸ کیلومتر را تشکیل می‌دهد.

امروز هم ایران با تنوع شرایط طبیعی و جغرافیایی گسترده با اقوام مختلف که هر کدام دارای زبان فرهنگ و گویش زیبای محلی و منطقه‌ای هستند فضای مناسبی را برای بسط ارتباط فرهنگی، تفریحی و توریستی برای کشور فراهم آورده است، زبان، گویش و لهجه در اقصی نقاط ایران شرایطی را بر روی نقشه جغرافیایی ایران فراهم می‌آورد که گویی این نقشه تصویری از یک موزه مردم شناسی به وسعت یک کشور است در ادامه نقشه پراکندگی زبان در ایران می‌تواند درک بصری مناسبتری را برای ما به وجود آورد.

نکته مهم دیگر شناخت وضع مناطق داخلی ایران در زمان شکل‌گیری و رواج تمدن‌های کهن است. یعنی فهم اینکه در زمان تمدن‌ها و دولت‌های باستانی چون سومر، کلد، اور، بابل، آشور، اورارتو و نظائر آن، وضع این مناطق داخلی فلات ایران، که مجزا از منطقه مستقیم تحت حاکمیت این تمدن‌ها و دولت‌ها بوده‌است، به چه نحوی جریان داشته‌است (محسنی، ۱۳۸۹: ۱۷۰). اما به هر حال به نوعی در ادامه قلمرو جغرافیایی تمدن‌های مختلف را در ایران بررسی خواهیم کرد.

شکل ۱: نقشه تقسیمات سیاسی جمهوری اسلامی ایران منبع: (ویکی پدیا)

شکل ۲: نقشه پراکندگی زبان و گویش اقوام مختلف ایرانی منبع: (ویکی پدیا)

جشن و آیین‌های مفهومی و نقش آن در توسعه گردشگری

این گونه جشن‌ها که می‌تواند برگزاری آن بصورت نمادین و فعالیت‌های هنری محلی جاذب بسیاری از گردشگران خارجی در ایران باشد به دلیل نگاه ایدئولوژیک و متعصبانه مورد توجه قرار نگرفته است در حالی است که در صورت بهره‌گیری از هر کدام از این آیین و جشن‌ها در زمان‌های مختلف گردشگری را در ایران در تمامی ایام و فصول به شکل روشنی ارتقاء داد که در ادامه محقق سعی کرده است به آن توجه خاص کند.

وهار جشن: (مراسم کوسه نشینی)

اول آذر عید (وهار جشن)) یعنی (عید بهار)) بود، زیرا در زمان ساسانیان به خاطر عدم اجرای کیسه اول آذر را آغاز فصل بهار می‌گرفتند و عید وهار را جشن می‌گرفتند.

این عید در زمان اسلام (خروج الکوسج)) می‌گفتند که مرد کوسه را برقاطری می‌نشانند و او خود را با باد بزن باد می‌زد و اشعاری در وصف بهار رفتن زمستان می‌خواند (کریستین سن، ۱۳۳۲: ۱۹۸)

مرد کوسه از مردم سکه و هدایایی می‌گرفت، آنچه از صبح تا ظهر به دست می‌آورد متعلق به خودش بود ولی وقتی عصر بیرون می‌رفت مورد آزار و اذیت قرار می‌گرفت (نوروز و سوابق تاریخی تا امروز، (رضی، ۱۳۵۸: ۲۴۱-۲۴۵)

جشن خرم روز

جشن خرم روز اول دی ماه برگزار می‌شد که شاه با لباس سفید در چمن می‌نشست و در این جشن عمومی با کشاورزان و دهقانان همنشین می‌گردید و می‌خورد و می‌آشامید و به آن‌ها می‌گفت: «من با شما برادرم زیرا پایداری جهان به آبادی است و آبادی در دستان شماسست و پایداری آبادی به پادشاه است و هیچ یک از این‌رو از یکدیگر بی نیاز نیستند» (راوندی، ۱۳۵۴ / ۱: ۷۶۵).

سیر سور

روز ۱۴ دی ماه جشن سیر سور برگزار می‌شد که مردم با خوردن سیر و شراب آفات شیطانی را از خود دور می‌کردند (راوندی، ۱۳۵۴ / ۱: ۷۶۵).

اسپندار جشن (مزدگیران)

جشنی در ایران باستان به اسپندار مذ روز (روز ۵) از ماه سپندار مذ. ابوریحان بیرونی می‌گوید این جشن متعلق به زنان بوده است و در این روز از شوهران خود هدیه می‌گرفتند از این رو به جشن مزدگیران معروف است. معین، ۱۳۴۲ / ۱: ۲۳۴). این جشن در پنج روز آخر اسفند برگزار می‌شد که زنان در این ۵ روز بر مردان مسلط بودند و مردان تحت امر زنان بودند (هنری، ۱۳۵۳: ۴۳).

در این روز کشمش می‌خوردند و برای مصونیت از خزندگان بین طلوع فجر و بر آمدن آفتاب دعایی را برسه رقعہ نوشته از سه دیوار خانه می‌آویختند و یک دیوار را آزاد می‌گذاشتند تا که عقرب بیرون رود (کریستین سن، ۱۳۷۰: ۲۵۶).

جشن آبریزگان

۳۰ بهمن جشن آبریزگان بود. مردم آبپاشی می‌کردند و دوست داشتند باران ببارد. این جشن به زمان پیروز، شاه ساسانی، برمی‌گردد که مدتی مدید خشکسالی پیش آمد شاه به زیارت آتشکده آذر فرنیغ رفت و دعا کرد تا آن آفت دور گردد (کریستین سن، ۱۳۷۰: ۲۵۶).

جشن رودها

روز ۱۹ اسفند را عید نهرها و آب‌های جاری می‌خواندند و در رودها و آب‌های جاری گلاب و عطر می‌ریختند (راوندی، ۱۳۵۴ / ۱: ۷۶۵)

گهنبارها

گهنبار از دو واژه «گه» به معنی زمان و وقت و «انبار» درست شده است و زمان آن وقتی است که محصولات برداشت شده است. در حال حاضر ۶ نوبت برگزار می‌شود که هر نوبت گاهی ۵ روز ادامه دارد (بلیوانی، ۱۳۸۲:۵۶-۵۷)

در جشن گهنبار که هنگام کشت و انبار کردن محصولات بود با خواندن سرود آفرینگان جشن می‌گرفتند و بهره‌ای از آن محصولات را به مستمندان می‌دادند. شش گهنبار عبارت بود از:

۱. میدیوزرم گاه (midyozarm) در اردیبهشت برگزار می‌شد که آفرینش آسمان بود. ۲. میدیو شهیم گاه (midyo shehim) در تیر برگزار می‌شد که آفرینش آب بود. ۳. پتیه شهیم گاه (paitishahim) در شهریور برگزار می‌شد که آفرینش زمین بود. ۴. ایا سریم گاه (ayasrim) در مهر برگزار می‌شد که آفرینش گیاهان بود.
۵. میدیاریم گاه (maidyarim) در دی ماه برگزار می‌شد که آفرینش جانوران بود. ۶. همس پت میدیوم گاه (hamaspath madim) آخر سال برگزار می‌شد که آفرینش انسان بود (مشکور، ۱۳۶۹:۱۱۰-۱۱۱)

آیین سده (آتش)

جشن سده

بنا به تفسیرهایی که از جشن سده شده است مشهورترین آن در وجه تسمیه سده گویند هنگامی است که سد روز از زمستان گذشته باشد. زمستان بزرگ یا فصل پنج ماهه سال که بدان اشاره شد. از اول آبان ماه شروع می‌شود. جشن سده مربوط به زمانی است که پنجه یا اندرگاه به پایان آبان ماه نیفتاده بوده است و مربوط به پیش از زمان یزدگرد اول (پیش از ۳۹۹ مسیحی) می‌باشد که البته هر چند مدارک مکتوب در دست نیست، اما در قدرت آن نیز نمی‌توان گمان خطا برد (رضی، ۱۳۷۱: ۴۰).

جشن «سده» بزرگترین جشن آتش و یکی از کهن‌ترین آیین‌های گروهی و اشتراکی شناخته شده در ایران است. در این جشن و در آغاز شامگاه دهم بهمن‌ماه، مردمان بر بلندای کوه‌ها و بام خانه‌ها، آتش‌هایی برمی‌افروخته و هنوز هم کم‌وبیش بر می‌افروزند. جشن سده همچون جشن‌های نوروز و یلدا در سنت دینی زرتشتیان پذیرفته نشده و متون پهلوی و زرتشتی در این زمینه ساکت است. مردمان نواحی مختلف در کنار شعله‌های آتش و با توجه به زبان و فرهنگ خود، سرودها و ترانه‌های گوناگونی را خوانده و آرزوی رفتن سرما و آمدن گرما را می‌کنند. همچنین در برخی نواحی، به جشن خوانی، بازی‌ها و نمایش‌های دسته‌جمعی نیز می‌پردازند (مرادی غیاث آبادی، ۱۳۸۶).

مهرگان

از یک جشن آغاز سال در ایران باستان، به موجب سنگ نبشته‌های هخامنشی آگاهی داریم که در آغاز پاییز با جشن مهرگان برگزار می‌شد که بگیاد نامیده می‌شد (رضی، ۱۳۷۱: ۲۴۴).

با دقتی بر پیرامون مراسم و معتقدات پیدایی و برگزاری نوروز و همانندی آن با مراسم مهرگان به این که مهرگان نیز زمانی جشن آغاز سال بوده است مواجه می‌شویم (رضی، ۱۳۷۱: ۲۴۴).

درباره مهرگان و وجه تسمیه آن سخن و بحث بسیار است، مشهورترین تعلیل‌ها یا انگیزه‌ها نسبت این جشن است به مهر میترا، ایزد بزرگ و مشهور آریایی، نام شانزدهم هر ماه نامزد است به مهر - وبه همین جهت در ماه مهر وروز مهر، جشن مهرگان برگزار می‌شد اما در حالی که جشن مهرگان به موجب تقویم معمول زرتشتیان روز دهم مهرماه با ۰۰۰۰ تشریفات و مراسم ویژه برگزار می‌شود (رضی، ۱۳۷۱: ۴۸۳).

از جالب‌ترین مراسم این جشن، خوان و سفره مهرگانی است و انجام سنت‌ها و آیین‌های آن در پیشگاه شاهان هخامنشی و ساسانی بوده است. خوان و سفره مهرگانی و شعایر آن تا همین نیم قرن اخیر، با توجه و گستردگی میان زرتشتان ایران برگزار می‌شد که روبه نابودی و فراموشی است (رضی، ۱۳۷۱: ۴۸۵).

آیین تیرگان

نخستین ماه از فصل تابستان، تیر، یا الهه باران نام دارد. تیر از کلمه پهلوی تیشتر و کلمه تیشتر یا در اوستا گرفته شده است. تیرگان در سیزدهم ماه تیر، جشن گرفته می‌شود. نام گذاری روزهایی خاص از ماه‌های ایرانی مانند خرداد و تیر، با تأکید بر روی نام الهگان آب یا باران، در گذشته، یادآور اهمیت حیاتی این مایع گرانبها و وابستگی کشاورزان و اجتماعات کهن بشری به آب می‌باشد. آنان با برگزاری مراسم تیرگان، ترس و اضطراب خود را از خشکسالی و قحطی، با جشن و نیایش آب، تسکین می‌دادند (مرادی غیاث آبادی، ۱۳۸۴).

درباره جشن تیرگان، دو روایت وجود دارد: یکی نبرد فرشته باران یا تیشتر، به شکل اسب زیبای سفید زرین گوش، با دیو خشکسالی و ترسناک «اپوش» است که به یاری آفریدگار بر اهریمن خشکسالی پیروز می‌گردد و آب‌ها بی‌مانعی به مزرعه‌ها و چراگاه‌ها جاری می‌شوند. ایرانیان این پیروزی را که در روز سیزدهم تیر ماه، رخ داد، جشن گرفتند (مرادی غیاث آبادی، ۱۳۸۴).

بحث و نتیجه گیری

جشن‌ها و آیین اعتقادی و مذهبی ایرانی و توسعه گرشگری

هم‌چنان‌که در ابتدای همین بحث گفته شد بسیاری از جشن‌های وابستگی فراوانی در حوزه عقیدتی و مذهبی در باور ایرانیان داشته است اینگونه باورها هم دارای ابعاد روحی و سلامتی در شکل زندگی ایرانیان در طول تاریخ ایران و موفقیت‌های آن‌ها در صیانت و حفاظت از میهن بوده است این گونه جشن‌ها و آیین‌ها از باورها و الهامات طبیعی، شجاعت و قهرمانی و اندیشه شکست اهریمن و دشمن بر انسان و کشور بوده است. که با توجه به دیدگاه مکتبی و مذهبی حاکمیت در ایران امروزه می‌تواند یکی از اساسی‌ترین جلوه‌های باشکوه در توسعه گردشگری در ایران داشته باشد که برخی از عمده‌ترین این موضوعات را به آن خواهیم پرداخت

سروش روز

در ماه فروردین علاوه بر عید نوروز چند جشن دیگر هم وجود داشت، یکی در روز ششم، که زادروز زرتشت در نظر گرفته شده است (که فاقد منبع تاریخی است)، روز نوزدهم جشن فروردگان و دیگری جشن سروش روز بود. این روز از این روی فرخنده دانسته می‌شد که به سروش اختصاص داشت و سروش فرشته‌ای است که شب را

مراقبت می‌کند. به غیر از سروش روز در روز هفدهم هر ماه نیز سروش نام دارد. در برهان قاطع آمده‌است که نیک است در این روز دعا کردن و به آتشکده رفتن.

جشن آبانگاه

در روز دهم ماه فروردین جشنی برگزار می‌شده‌است، موسوم به آبانگاه که آن‌هم با آب و باران و مراسمی در تقدیس آن مربوط است.

جشن خزان

گویا دو جشن تحت عنوان خزان برگزار می‌شد. جشن خزان نخستین و جشن خزان دوم. اولی در روز هشتم شهریور ماه و دومی روز اول مهر است.

سیرسور

در روز چهاردهم دی ماه رسم بود که خوراک‌هایی با سیر طبخ کرده و بخورند. از آنجا که به اعتقاد ایرانیان باستان در این روز بود که دیوان بر جمشید چیره شدند و او را کشتند بنابراین رسومی را برای دفع دیوان داشتند که یکی از آن‌ها خوردن سیر بود. آنان سیر را با غذا می‌خوردند یا آن را درون گوشت می‌نهادند و می‌پختند.

جشن بتیکان

روز پانزدهم از ماه دی یعنی روز دی به مهر که دیبگان نیز خوانده شده، عامه مردم جشنی موسوم به بتیکان داشته‌اند. در این روز مردم برای از بین بردن موجودات زیان‌رسان از خمیر یا گل تندیزی از آدمی ساخته و آنرا در مدخل در یا راهرو خانه‌ها می‌نهادند، بعداً این مجسمه را می‌سوزاندند.

جشن گاوگیل

شانزدهمین روز ماه دی که به نام ایزدمهر نام گذاری شده جشن گاوگیل یا کاوکیل واقع بوده است. سبب این جشن را گفته‌اند مملکت ایران در این روز از ترکستان جدا شده و گاوهایی که ترکستانیان از ایرانیان به یغما برده بودند، پس گرفته‌شد.

جشن بادبره

وجه تسمیه این جشن به عنوان آن یعنی بادبره است. گویند هفت سال در ایران باد نیامد. در این روز شبانی پیش کسری آمده گفت «دیشب آن مقدار باد آمد که موی بر پشت گوسفندان بجنبید.» پس در آن روز نشاطی کردند و خوشحالی نمودند و به این روز به یادگار به بادبره شهرت یافت. ابوریحان بیرونی می‌گوید در قم و حوالی آن باد روز با مراسم بسیار مفصلی که با شادی و پایکوبی همراه است برگزار می‌شود و بازاری تدارک می‌بینند که در آن بازار وسایل شادی و رفت‌وآمد و گونه‌ای کارناوال برپا می‌گردد. اما در اصفهان این روز را کژین می‌نامند و جشنی تدارک می‌شود به مدت یک هفته و چون جشن‌های بزرگ به طول می‌انجامد (صفا، ۱۳۶۳: ۴۵).

جشن و آیین یلدا

واژه یلدا از زبان سریانی و به معنای تولد است و سبب این نام گذاری را چنین دانسته‌اند که در پایان این شب دراز که اهریمنی است خورشید یا مهر متولد می‌شود و تاریکی را از میان می‌برد. یلدا و مراسمی که در نخستین شب

زمستان و بلندترین شب سال برپا می‌کردند، سابقه‌ای چند هزار ساله دارد و از رسوم ویژه آریایی‌هاست. اقوام قدیم هندوایرانی و هندواروپایی جشن تولد آفتاب را آغاز زمستان می‌گرفتند به ویژه ژرمنی‌ها عید تولد آفتاب را در آغاز زمستان گرفته و آن را به خدای آفتاب نسبت می‌دادند و این بی‌تناسب هم نیست، چه واقعاً آغاز زمستان مثل تولد جدید خورشید است. آشکار است که به موجب بلندترین شب که تاریکی که مظهر اهریمن بود بیشتر در زمین می‌پایید، این شب را نحس و بدیمن می‌شمردند. در شب یلدا جهت رفع این نحوست، آتش می‌افروختند، گرد هم جمع می‌شدند و خوان ویژه می‌گسترند. این سفره جنبه دینی داشت و مقدس بود (انوشه، ۱۳۷۵۹: ۱۷)

جشن و آیین نوروز انهار

در گاه‌شمار ایران باستان، روز نوزدهم هر ماه فروردین نام داشته است. نوروز انهار جشنی بوده در روز فروردین از ماه اسفند که مردمان در این روز به دشت و دمن، به ویژه کنار رودها و چشمه‌ها رفته و طی مراسمی عطر و گلاب در آب‌ها می‌افشانند.

جشن بمو

جشن بمو بزرگترین و مهمترین جشن مانویان بوده‌است که در شهریور روز از شهریور ماه برابر با چهارم شهریور از گاه‌شماری مانوی برگزار می‌شده‌است. این جشن پس از قتل‌عام مانویان به فراموشی سپرده شد (صنعتی زاده، ۱۳۶۵: ۲۲)

جشن و آیین نوروزنامه در توسعه گردشگری

نوروز یک جشن الهام گرفته از باور تولد طبیعت و شکل گرفتن دوباره زندگی در ابعاد مختلف مورد توجه ایرانیان بوده است که امروزه وجوه مشترک برگزاری این جشن در کشورهای مختلف در استراتژی توسعه صنعت گردشگری در مقیاس محلی، منطقه‌ای و ملی بسیار موثر است که سعی شده در ادامه به عمق اهمیت آن در توسعه سفر و گردشگری پرداخته شود.

بزرگترین جشن ملی ایرانیان است. جشن رستاخیز طبیعت و تجدید زندگی است. جشن حرکت و جنبش و تکاپو و کار است. جشن طبیعت است عید نوروز و گرمی بودن آن نزد ایرانیان بسیار قدیم و کهن می‌باشد، چنانکه پیدایش آن را به جمشید نسبت داده‌اند (رضی، ۱۳۷۱: ۲۲۷)

ایرانیان شمالی که دین و آیین زرتشتی نیز داشته‌اند، آغاز سال را با اعتدال ربیعی یا قرارگرفتن برج حمل در آفتاب شروع کرده و آن را جشن گرفته‌اند. اما ایرانیان جنوبی آغاز سال را با ابتدای فصل سرد و زمستان پنج ماهه برگزار کرده جشن مهرگان را بسیار گرمی می‌داشتند. واژه سال در فرس باستان مشتق از کلمه سردا به معنی سرد است و به همین جهت سال را با فصل سرد شروع می‌کردند. چنانکه بعدها در لهجه‌های جنوبی ایران نیز نوروز به نوسرد مشهور شد. البته ساسانیان از شمال ایرانیان جنوبی محسوب می‌شوند. اما چون از رسوم و آیین زرتشتی پیروی کردند، نوروز را به جای مهرگان آغاز سال قراردادند (رضی، ۱۳۷۱: ۲۲۷-۲۲۸)

تقارن جشن‌هایی چند سبب امتیاز ویژه و فوق العاده نوروز و گسترش و شمول آن بر روزهای قبل خود شده است. چنانکه گذشته از رتئ بیست و ششم اسفند این عیدها شروع می‌شد. از ۲۶ اسفند تا سی ام اسفند پنجه کوچک است. پنج روز اندرگاه یا کیسه پنجه بزرگ بوده، این ده روز رویهم ایام فرودگان بود. آنگاه جشن گاهنبار همسپتقدم در می‌رسید که آخرین روز از پنجه بزرگ یا روز آخر سال را شامل می‌شد و به موجب روایات دینی جشن آفرینش انسان بود (رضی، ۱۳۷۱: ۲۲۹)

اما بعد در پاره‌ای روایات، این جشن را یک روز جلو آورده و به روز اول سال و نوروز منتسب ساختند. جهت میمنت و مبارکی فوق العاده این روز چنانکه در رئایات اسلامی فوق گذشت جشن سوری ایران قدیم نیز که یا شب اول اندرگاه یا شب آخر اندرگاه بود، در دوران اسلامی به شب چهارشنبه سوری معروف شد (رضی، ۱۳۷۱: ۲۳۰)

پنجه اول نوروز جشن بزرگ آغاز سال بود، چون بنا به اشارت و روایاتی، ایرانیان هرماه به شش پنجه تقسیم می‌کردند، یا لاقل این بخش بندی برای ماه‌های فروردین و مهر رعایت می‌شد. چون پنجه به آغاز نوروز سپری می‌شد، روز ششم فروردین، یعنی خرداد روز جشن بزرگ دیگری فرا می‌رسید که جشن تولد زردشت بود. روز خرداد از ماه فروردین به شکرانه آنکه تولد زرتشت در آن روز واقع بود، آن چنان اهمیتی پیدا کرد که بسا از حوادث و رویدادهای بزرگ در آن روز وقوع یافته اعلان کردند و رساله‌ای نیز درباره این روز در پهلوی موجود است (رضی، ۱۳۷۱: ۲۳۰)

اما یاد این نکته شایان توجه است که به هر حال، هنگام اعتدال بهاری، هیچ گاه گم نمی‌شده است. چون بنا بر گزارش استرابول ایرانیان مراسم ازدواج را در آغاز اعتدال بهاری انجام می‌داده‌اند، که به نظر می‌رسد این رسمی بسیار کهن بوده باشد و در ارتباط با جشن‌های فصلی، یعنی گاهنبارها که در جوامع شبانی - کشاورزی، رسمی معمول بوده و هنگام کشت و دانه افشانی، جشن آغاز بهار، با ازدواج‌های دسته جمعی برگزار می‌شده است (رضی، ۱۳۷۱: ۵۵۲)

نوروز یکی از کهن‌ترین جشن‌های به جا مانده از دوران ایران باستان است، و هنوز مردم مناطق مختلف فلات ایران نوروز را جشن می‌گیرند. زمان برگزاری نوروز، در آغاز فصل بهار است. نوروز در ایران و افغانستان آغاز سال نو محسوب می‌شود و در برخی دیگر از کشورها تعطیل رسمی است (شعبانی، ۱۳۸۷)

زمان نوروز و نقش آن در توسعه گردشگری

زمان سفر و آغاز مسافرت‌ها یکی از انگیزه‌های اصلی توسعه سفر و گذران اوقات فراغت و تفریح محسوب می‌گردد و نوروز و زمان آن در تعمیق شرایط توسعه گردشگری دارای تنوع مفهومی بسیاری است که در ادامه به بخشی از آن پرداخته شده است.

جشن نوروز از لحظه اعتدال بهاری آغاز می‌شود. در دانش ستاره‌شناسی، اعتدال بهاری یا اعتدال ربیعی در نیم‌کره شمالی زمین به لحظه‌ای گفته می‌شود، که خورشید از صفحه استوای زمین می‌گذرد و به سوی شمال آسمان می‌رود.

این لحظه، لحظه اول برج حمل نامیده می‌شود، و در تقویم هجری خورشیدی با نخستین روز (هرمز روز یا اورمزد روز) از ماه فروردین برابر است. نوروز در تقویم میلادی با ۲۱ یا ۲۲ مارس مطابقت دارد. در کشورهایی مانند ایران و افغانستان که تقویم هجری شمسی به کار برده می‌شود، نوروز، روز آغاز سال نو است. اما در کشورهای آسیای میانه و قفقاز، تقویم میلادی متداول است و نوروز به عنوان فصل بهار جشن گرفته می‌شود و روز آغاز سال محسوب نمی‌شود (شعبانی، ۱۳۸۷)

جشن‌ها و اعیاد در ادبیات شاعرانه ایرانی و توسعه گردشگری:

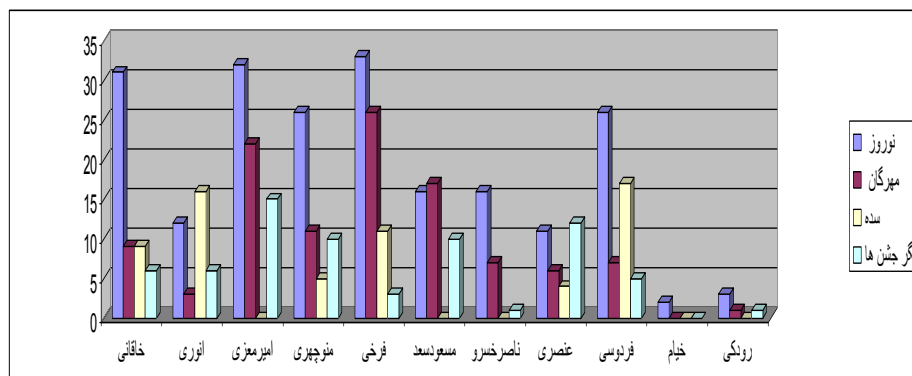
با بررسی دیوان شاعران مشهور ایرانی می‌توانیم به خوبی دریابیم که شاعران دوره‌های مختلف به اعیاد و جشن‌ها و آیین‌هایی که به مناسبت‌های مختلف برگزار می‌گردید عنایت خاصی داشتند و شاید به جرات بتوان گفت که با برگزاری کنگره‌های ادبی در مناطق مختلف کشور در گشایش گردشگری این مرز و بوم با طبعی شاعرانه نقش ایفا نمود در یک بررسی اجمالی که در جدول و نمودار ذیل آمده است نگاه و توجه شاعران به این موضوع آورده شده است.

جدول ۱: تعداد اشعار شاعران در باره جشن‌ها

شاعران	نوروز	مهرگان	سده	سایر ایام و جشن‌های ایرانی	جمع
امیرمغزی	۳۲	۲۲	-	۱۵	۶۹
انوری	۱۲	۳	۱۶	۶	۳۷
خاقانی	۳۱	۹	۹	۶	۵۵
خیام	۲	-	-	-	۲
رودکی	۳	۱	-	۱	۵
سنایی	۷	۳	۲	۱	۱۳
عثمان مختاری	۱	۷	۶	۷	۲۱
عطار	۲	۱	-	-	۳
عنصری	۱۱	۶	۴	۱۲	۳۳
فردوسی	۲۶	۷	۱۷	۳۰	۸۰
فرخی	۳۳	۲۶	۱۱	۳	۷۳
مسعود سعد	۱۶	۱۹	-	۳۱	۶۶
منوچهری	۲۶	۱۱	۵	۱۰	۵۲
ناصرخسرو	۱۶	۷	-	۱	۲۴
نظامی	۱۵	۱	۱	-	۱۷
جمع	۲۳۴	۱۲۳	۷۱	۱۲۳	۵۵۱

منبع: گرگانی ۵۵:۱۳۵۵

در نمودار زیر که میزان انعکاس جشن‌های ایرانی را در اشعار شعرا نشان می‌دهد در می‌یابیم که جز در شعر مسعود سعد، که مهرگان اندکی بیش از نوروز منعکس گشته، در دیگر دواوین شاهد بالاتر بودن میزان توجه به جشن نوروز هستیم. و بیشترین اشاره به جشن‌ها در شعر شاعرانی است که تا قرن هفتم هجری می‌زیسته‌اند.

نمودار ۱: میزان انعکاس جشن‌های ایرانی را در اشعار شعرا

منبع: گرگانی، ۱۳۵۵: ۵۶

در یک نگاه ظاهری و گذرا در دیوان پانزده شاعر مشهور می‌توان دریافت که ذکر نام جشن‌های ایرانی نسبت به عیدهای اسلامی بیش از دو برابر است که این خود نیازمند بررسی و تحلیل دقیق است. مثلاً در شاهنامه فردوسی نامی از عیدهای فطر و قربان نیست، اما از مهرگان، نوروز، سده و دیگر جشن‌های ایرانی حدود هشتاد بار نام برده شده است که مهمترین و اساسی‌ترین دلیل آن، این است که فردوسی اساساً به اسطوره‌ها و حماسه‌هایی پرداخته که همه مربوط به پیش از اسلام است و به طور طبیعی این مراسم همه مربوط به آن روزگاران است و به طور کلی او به مسائل بعد از اسلام نپرداخته است؛ یا این که نظامی از جشن‌های ایرانی هفده بار نام برده، در حالی که از عیدهای اسلامی فقط پنج بار یاد کرده است که آن نیز بدان سبب است که او هم مانند فردوسی به نقل داستان‌هایی پرداخته که عمدتاً مربوط به قبل از اسلام است و به روزگار شاعر مربوط نمی‌شود. حتی در دیوان شاعر بزرگی چون ناصرخسرو که شعر خویش را در راه بیان اندیشه‌های مذهبی و دینی خویش به کار گرفته است ذکر جشن‌های ایرانی بیش از عیدهای اسلامی است، اما چنان که مشهود است او از ذکر این ایام برای بزرگداشت یا ستایش حاکمان استفاده نکرده است، بلکه آن را در راه تنبیه دیگران به کار برده است؛ چنان که می‌گوید:

شصت بار آمد نوروز مرا مهمان جز همان نیست اگر ششصد بار آید.

شاعر در این بیت اشاره به این نکته دارد که آئین‌های نوروز هر ساله بر همان روال قبل برگزار و در میان طبقات مختلف به یک نوع می‌باشد (مصاحبه با احمدی)

در بیان علت این که گذشت، در میان جشن‌های ایرانی به جشن نوروز، بیشترین اهمیت داده می‌شد باید گفت: نوروز بزرگترین جشن ایرانی است که بعد از اسلام نیز بسیار گرامی داشته شد و علت آن نیز به اعتقاد برخی، اسلامی شدن نوروز است، که به زعم آنان این کار بیشتر توسط شعوبیه به منظور مبارزه فرهنگی با اعراب و حس برتری جویی نسبت به آن‌ها، انجام گرفت (گرگانی، ۱۳۵۵: ۲۵).

بسامد بازتاب جشن‌ها و اعیاد در شعر شعرا و علل آن

برای بررسی بهتر میزان انعکاس جشن‌ها و اعیاد و نیز برخورد شاعران با این مقولات اجتماعی، باید آن‌ها را به دو دسته شاعران درباری و شاعران غیر درباری تقسیم کرد.

در این دسته بندی شاعرانی که کار و حرفه ایشان مدح شاهان بوده شاعران درباری خوانده می‌شوند. شعر این گونه شاعران از این جهت دارای اهمیت است که چون آنان وظیفه داشتند در هر مناسبتی شاهان را مدح کنند بنا براین در دیوان‌های ایشان به میزان قابل توجهی به اشعاری بر می‌خوریم که در آن از عید و جشن یاد شده است، ضمن آنکه با بررسی این نوع شعرها می‌توان به میزان توجه و اقبال حاکمان و نیز مردم جامعه به جشن‌های ملی و مذهبی نیز دست یافت.

دسته دوم شاعرانی هستند که شعر خود را آلوده به مدح شاهان نکرده‌اند و اگر در شعر ایشان اثری هم از مدح دیده می‌شود یا چون فردوسی از سر ناچاری بوده است یا چون نظامی فقط در ابتدای منظومه به آن پرداخته شده و در کل اثر و در متن اشعار وی از مدح خبری نیست. شاعران عارف مسلک نیز جزء این گروه به حساب می‌آیند که به دلیل بی توجهی به دنیا از مدح شاهان اعراض می‌نمودند.

۱. شاعران غیر درباری

چنان‌که در جدول نیز مشاهده شد، شاعرانی چون فردوسی و نظامی که محدوده منظومه‌های آن‌ها مربوط به دوران قبل از اسلام است، از اعیاد اسلامی نامی نبرده‌اند. در منظومه اسطوره‌ای-حماسی فردوسی، از آغاز جشن‌های بزرگ نوروز، مهرگان و سده و انتساب هر یک از این جشن‌ها به یکی از شاهان بزرگ ایرانی و نیز اهمیت این جشن‌ها نزد دیگر شاهان ایرانی سخن رفته است:

جهان انجمن شد بر تخت او	فرو مانده از فرّه و بخت او
به جمشید بر گوهر افشاندند	مر آن روز را روز نو خواندند
سر سال نو هرگز فرودین	برآسوده از رنج تن دل ز کین
بزرگان به شادی بیاراستند	می و جام و رامشگران خواستند
چنین روز فرخ از آن روزگار	بمانده از آن خسروان یادگار

(فردوسی، ۱۳۸۲: ۱۳)

۲. شاعران درباری

میزان پرداختن به جشن و عید در میان شاعران درباری نیز، که در جای جای دواوین خویش به مدح شاهان زمان خویش پرداخته‌اند، متفاوت است؛ گاه شاعر خود را ملزم می‌داند که بنا به هر مناسبتی، به ممدوح خویش تهنیت بگوید و در نتیجه در دیوان وی به میزان نسبتاً فراوانی، به جشن‌ها و اعیاد بر می‌خوریم. البته هدف هر شاعر با دیگری در میزان توجه به این جشن و عیدها متفاوت است؛ گاه نظر موافق شاهان و حاکمان جامعه موجب رو آوردن شاعر به جشن‌ها است و گاه مسرت و بهجت روحی خود شاعر نیز مزید بر علت گشته، وی را وا می‌دارد بیشتر به کارهایی از قبیل جشن و شادی پردازد تا به غم و اندوه.

از این میان منوچهری را می‌توان شادترین شاعر ایران دانست، هرچند میزان توجه وی به جشن‌ها و اعیاد در حد شاعرانی چون فرخی و امیر معزی یا حتی خاقانی نیست، با این حال بررسی دیوان وی ما را به این حقیقت رهنمون می‌سازد:

برخیزان‌ای جاریه می‌در فکن در باطیه آراسته کن مجلس از بلخ تا انطاکیه
آمد خجسته مهرگان جشن بزرگ خسروان نارنج و نار و اقحوان آورد از هر ناحیه
(منوچهری، ۱۳۴۷: ۹۰)

موسیقی و آواز در جشن‌ها و آیین‌ها و توسعه گردشگری

هر چند در در میان فقهای اسلامی کسانی مانند شهاب‌الدین الهیثمی و ابن ابی‌الدنیا بوده‌اند که موسیقی را یکسره لهُو و لعب می‌دانستند و آن را مکروه یا حرام تلقی می‌نمودند. فارابی معتقد بود که موسیقی نمی‌تواند هرگونه حالت روحی یا هر نوع شور و هیجانی را در شخص برانگیزد. ابن زیله نیز معتقد بود که موسیقی می‌تواند شخص را به ارتکاب عمل گناه بکشاند. با این حال، ابوحامد محمد غزالی، موسیقی و سماع را جایز دانسته است. از آن‌جا که دامنه تمدن اسلامی جز عربستان کشورهای بسیاری از جمله مصر، ایران، هند و آفریقا را دربرمی‌گرفت، موسیقی اسلامی نیز با تنوع و گوناگونی روبه‌رو بوده است (اذکابی، ۱۳۵۳: ۲۵).

اما موسیقی و آواز در میان اقوام و ملل مختلف با سبک‌های متفاوت آن دارای یک زبان مشترک برای پیوند بین ملت‌ها است.

واژه آیین ابتدا به معنای آداب و رسوم بود و بعدها اختصاصاً به معنای رسوم دینی یا جادوگرانه به کار گرفته شد. از این رو می‌توان گفت: رفتارهای آیینی، نوعی خاص از رفتار هستند که توسط جامعه پذیرفته شده‌اند و به گونه‌ای ارتباط افراد آن جامعه را با پدیده‌های فرامادی یا ماوراء الطبیعه برقرار می‌کنند.

با تحقیق در ادیان مختلف می‌توان دریافت که اعتقاد به یک امر قدسی و فراطبیعی، یکی از اصول تمامی آن‌ها را تشکیل می‌دهد، به طوری که مؤسس یا پیامبر هر دین، خود فرستاده آن موجود ماورایی می‌داند و پیام‌هایی را که اغلب ایدئولوژی پیروان آن دین به حساب می‌آید، از جانب او به مردم ابلاغ می‌کند. این پیام‌ها که شامل مجموعه‌ای از تعلیمات اخلاقی و رفتارهای خاص است، باعث شکل‌گیری الگوی زندگی پیروان آن مذهب می‌شود که معتقدند این پیام‌ها، در صورت درست اجرا شدن، باعث تعالی و تکامل افراد خواهند شد و به روابط میان اعضای جامعه، معنا می‌بخشند و آن را نظام مند می‌کنند. از طرفی تعالیم دینی باید به گونه‌ای به پیروان ادیان مختلف تعلیم داده شود و به اجرا درآید. وظیفه اجرایی کردن این تعالیم بر عهده مراسم خاصی است که از آن‌ها به عنوان مراسم آیینی یاد می‌شود. بنا براین، می‌توان مراسم آیینی را نوع خاصی از گفتار و اعمال منظم دانست که از آموزه‌های دینی و ماورایی سرچشمه گرفته و یا برای بیان احساسات دینی و مذهبی به کار گرفته می‌شود و به دلیل قدمت زیادی که دارند در بیشتر موارد با سنت و تاریخ مردمان یک منطقه پیوند خورده‌اند و جزئی از فرهنگ روزانه و انکارناپذیر مردم شده‌اند (عابدی، ۱۳۸۵).

موسیقی و گردشگری، ارتباط عمیق و دیرینه‌ای با هم دارند در همه جای جهان، موسیقی به عنوان بخش اساسی فرهنگ و سبک زندگی مردم شناخته می‌شود و گردشگران معمولاً انتظار دارند که تجربه حضورشان در مناطق مختلف فرهنگی، هنری و باستانی با تجربه موسیقی آن منطقه همراه شود. تاثیر موسیقی در گردشگری در کشورهای مختلف به یک اندازه و یکسان نیست، گاهی موسیقی به عنوان اصل و گاهی هم در حاشیه گردشگری قرار می‌گیرد. این جایگاه بستگی به این دارد که گردشگر هدف سیاحتی داشته باشد یا فرهنگی، هنری و ... (www. offbeat.com).

نتیجه‌گیری و آزمون فرضیات

به نظر می‌رسد جشن‌ها و آیین‌ها می‌توانند در توسعه گردشگری نقش داشته باشند!

وجود جشن‌های متعدد در تمام ایام سال و آیین‌های مرتبط به آن که از آن نام می‌بریم به خوبی نشان می‌دهد این جشن‌ها و آیین‌های مرتبط با آن می‌توانند در توسعه گردشگری نقش داشته باشد اردی‌بهشتگان، خردادگان، جشن تیرگان، جشن شهریارگان، وهار جشن (مراسم کوسه نشینی) جشن خرم روز، سیر سور، جشن آبریزگان، جشن رودها، گهنبارها، جشن سده، جشن خزان، جشن آبانگاه، جشن بتیکان، جشن گاوگیل، جشن بادبره، جشن و آیین یلدا جشن، آیین نوروز انهار و جشن بمو. این فرضیه ثابت می‌شود.

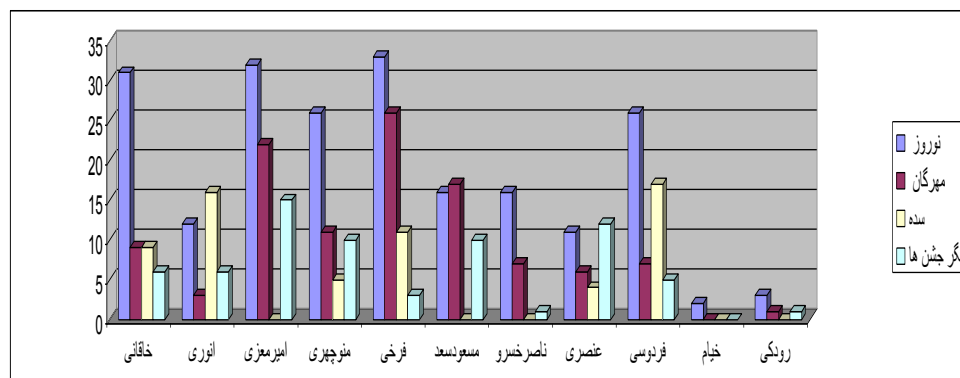
به نظر می‌رسد جشن‌ها و آیین در ادبیات فارسی می‌توانند در توسعه گردشگری نقش داشته باشند!

با بررسی دیوان شاعران مشهور ایرانی می‌توانیم به خوبی دریابیم که شاعران دوره‌های مختلف به اعیاد و جشن‌ها و آیین‌هایی که به مناسبت‌های مختلف برگزار می‌گردید عنایت خاصی داشتند و شاید به جرات بتوان گفت که با برگزاری کنگره‌های ادبی در مناطق مختلف کشور در گشایش گردشگری این مرز و بوم با طبعی شاعرانه نقش ایفا نمود در یک بررسی اجمالی که در جدول و نمودار ذیل آمده است نگاه و توجه شاعران به این موضوع آورده شده است.

جدول ۲: تعداد اشعار شاعران در باره جشن‌ها

شاعران	نوروز	مهرگان	سده	سایر ایام و جشن‌های ایرانی	جمع
امیرمعزی	۳۲	۲۲	-	۱۵	۶۹
انوری	۱۲	۳	۱۶	۶	۳۷
خاقانی	۳۱	۹	۹	۶	۵۵
خیام	۲	-	-	-	۲
رودکی	۳	۱	-	۱	۵
سنایی	۷	۳	۲	۱	۱۳
عثمان مختاری	۱	۷	۶	۷	۲۱
عطار	۲	۱	-	-	۳
عنصری	۱۱	۶	۴	۱۲	۳۳
فردوسی	۲۶	۷	۱۷	۳۰	۸۰
فرخی	۳۳	۲۶	۱۱	۳	۷۳
مسعود سعد	۱۶	۱۹	-	۳۱	۶۶
منوچهری	۲۶	۱۱	۵	۱۰	۵۲
ناصر خسرو	۱۶	۷	-	۱	۲۴
نظامی	۱۵	۱	۱	-	۱۷
جمع	۲۳۴	۱۲۳	۷۱	۱۲۳	۵۵۱

در نمودار (۱) که میزان انعکاس جشن‌های ایرانی را در اشعار شعرا نشان می‌دهد در می‌یابیم که جز در شعر مسعود سعد، که مهرگان اندکی بیش از نوروز منعکس گشته، در دیگر دواوین شاهد بالاتر بودن میزان توجه به جشن نوروز هستیم. و بیشترین اشاره به جشن‌ها در شعر شاعرانی است که تا قرن هفتم هجری می‌زیسته‌اند.

نمودار ۲: میزان انعکاس جشن‌های ایرانی را در اشعار شعرا

منبع: گرگانی، ۱۳۵۵: ۵۶

این مستندات فرضیه ما را به خوبی ثابت خواهد کرد.

به نظر می‌رسد موسیقی در جشن‌ها و آیین‌ها می‌تواند در توسعه گردشگری نقش داشته باشد!

موسیقی و آواز در میان اقوام و ملل مختلف با سبک‌های متفاوت آن دارای یک زبان مشترک برای پیوند بین ملت‌ها است. واژه آیین ابتدا به معنای آداب و رسوم بود و بعدها اختصاصاً به معنای رسوم دینی یا جادوگرانه به کار گرفته شد. از این رو می‌توان گفت: رفتارهای آیینی، نوعی خاص از رفتار هستند که توسط جامعه پذیرفته شده‌اند و به گونه‌ای ارتباط افراد آن جامعه را با پدیده‌های فرامادی یا ماوراء الطبیعه برقرار می‌کنند. وجود سرچشمه‌های متعدد مشترک در موسیقی ایرانی بین مناطق مختلف و تنوع آن که در بخش تجزیه و تحلیل به آن اشاره شد می‌تواند فرضیه ما که موسیقی در جشن‌ها و آیین موجب توسعه گردشگری می‌گردد را ثابت می‌کند.

منابع

- اذکایی، پ. (۱۳۵۳). نوروز تاریخچه و مرجع‌شناسی. تهران: وزارت فرهنگ و هنر، مرکز مردم‌شناسی ایران، بلیوانی، ش. (۱۳۸۲). مجموعه زیارت‌نامه‌ها و چگونگی برگزاری مراسم دینی زرتشتیان، تهران: نشر وصال، پاپلی یزدی، م. ح. سقایی (۱۳۸۵). گردشگری (ماهیت و مفاهیم). انتشارات سمت، راوندی، م. (۱۳۵۴). تاریخ اجتماعی ایران، جلد اول، تهران: انتشارات امیرکبیر، رضی، ه. (۱۳۵۸). گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان. تهران: انتشارات فروهر، رضی، هاشم (۱۳۷۱). گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان، تهران: انتشارات بهجت، صفا، ذ. (۱۳۶۳). گاه‌شماری و جشن‌های ملی ایرانیان، تهران، صنعتی‌زاده، ه. (بی‌تا). گاه‌شماری‌های کهن ایرانی، ویلی هانتز، در کتاب علم در ایران و شرق باستان، فردوسی، ا. (۱۳۸۲). شاهنامه؛ سعیدحمیدیان، تهران: نشر قطره،

- کریستینسن، آ. (۱۳۶۸). *نخستین انسان و نخستین شهریار در تاریخ افسانه‌ای ایران*. ترجمه احمد تفضلی و ژاله آموزگار تهران: نشر نو،
- کریستینسن، آرتور (۱۳۷۰). *ایران زمان ساسانیان*، ترجمه رشید یاسمی، تهران: نشر دنیای کتاب،
- گرگانی، ا. (۱۳۵۵). *گاهنامه روزیکم فروردین؛ تهران: دفتر انتشارات رادیو تلویزیون ملی ایران*،
- محسنی، م. (۱۳۸۹). *تاریخچه موسیقی ایران*، تهران،
- مشکور، م. (۱۳۶۹). *خلاصه ادیان در تاریخ دینهای بزرگ*، تهران: انتشارات شرق،
- معین، م. (۱۳۴۲). *فرهنگ فارسی، امیرکبیر*،
- منوچهری، ا. (۱۳۴۷). *دیوان اشعار، محمد دبیرسیاقی*، تهران: دانشگاه تهران،
- ویلکینسون، ر. (۱۳۸۸). *هنر احساس بیان*، ترجمه امیرمازیار، تهران،

- Barnard (1996). *Bibliography of Tourism*, Hospitality Press,
- Gartner (1996). *Tourism Development*, New Yourk, John wiley and son,
- Gunn, C. A. (1994). *Tourism Planning, Basics, Concepts, Cases*. Third edition, Taylor Francis,
- Michel Picard (1989). *Cultural Tourism*, Smith 2nd ed,
- Modi, J. J. (1937). *The Religions Ceremonies and Customs of Parses*, 2nd ed. , Bombay
- Skinner (1999). *Tourism Imaginaries* , ed. Jonathan Californnina,
- World Tourism Organization, *Tourism Highlight* (2005).